

На 28-29.04.2022 г. в Музеен обект „Дечкова къща“ се проведе национална научна конференция на тема **„СТОПАНСКАТА КУЛТУРА НА БЪЛГАРИТЕ И ПРИМЕРЪТ НА ГАБРОВЦИ ПРЕЗ XIX –XXI ВЕК“**, организирана от Регионален исторически музей (РИМ) – Габрово и Институтът за исторически изследвания (ИИСТИ) при Българската академия на науките (БАН), с научен ръководител проф. д-р Илияна Марчева.

Форумът бе посветен на 140 години от основаване на първата вълнотекстилна фабрика на Иван К. Калпазанов в Габрово. Неговата дейност на предприемач и благодетел провокира съвременните изследователи с тази конференция да потърсят примери, анализи и факти за модерната стопанска култура на българите в историческата перспектива на XIX – XXI век. Стопанската култура разбира се като поведение, отношение, ценности, умения, морал при водене на търговско-предприемачески, финансови и бизнес дела зависи както от личността, така и от времето, условията и постиженията на икономическата наука и образование. Изследването на субективното и обективното в стопанското поведение на българите през XIX-XXI век е предизвикателство за изкушените в стопанската история. Такива се оказаха изследователи от БАН, преподаватели от СУ „Климент Охридски“, музейни специалисти от Габрово, Трявна, Благоевград, Варна, Кюстендил, Горна Оряховица, Казанлък, Провадия, Панагюрище, от Държавните архиви в Стара Загора и Монтана.

Участниците насочиха своето внимание към няколко тематични полета:

- История на индустриалното и занаятчийско производство: предприятия, технологии, контакти, приносът на Габрово;
- Институциите и стопанското развитие на България – ролята на държавата;
- Стопанското развитие в кризисни времена – предизвикателства и постижения;
- Българският предприемач: исторически профили в миналото и днес;
- Историческата памет и мястото на музеите: фондове и експозиции.

Настоящата конференция очерта една традиция в проследяването на тенденциите в изследванията за миналото на Габрово и региона в контекста на индустриалната история на България. Тя е четвърта на стопанска тематика, след проведените от РИМ – Габрово и Института за исторически изследвания – БАН през 2006, 2013 и 2018 г. Всички конференции досега са опит да се представи както историята на индустрията и занаятите, на предприемчивите и стопански активни българи, така и ролята на музеите и архивите като места за памет за стопанското минало. Неизменно един от акцентите в тези научни форуми е индустриалното наследство на Габрово и ролята му в националния контекст.

И в тази конференция примерите за габровските стопански дейци и тяхната бизнес култура предизвика научния интерес за една част от изследователите не само от РИМ - Габрово. Националният обхват на конференцията не беше пренебрегнат, включвайки изследвания освен за Габрово и региона, така и за предприемачи и предприятия от други

градове на страната – Варна, Стара Загора, Хасково, Горна Оряховица, Казанлък, Провадия, Панагюрище, Тополовград, Лом, Кюстендил, гара Мърчево и др.

Форумът се проведе след временната отмяна на COVID-пандемията, на живо и присъствено. Пленарните заседания протекоха при голям интерес, в дух на колегиалност, обмен на идеи, споделени резултати от проучвания, академични изследвания и същевременно засегнаха проблеми на музеите, които те срещат при съхраняване на индустриалното наследство и паметта за него.

Трите пленарни доклада поставиха по-общите проблеми на стопанската култура на предприемчивите българи от края на XIX до началото на XXI век. В пленарния си доклад **доц. д-р Христо Беров**, Исторически факултет при СУ „Св. Климент Охридски“, на тема *„Индустриалците-предприемачи и проблемът за индустриалното наследство като културен феномен“*, се проблематизираха пресечните точки между академичните изследвания и музейното дело. Те бяха изведени на основа на три примера за подценяване на индустриалното наследство на братя Прошек, на Пантелей Генов и на Иван хаджи Беров, съпоставени с добри световни практики. Целта на **доц. Беров** бе по-скоро да дискутира паметта за материалните следи от наследството им и отношението към него като към културен феномен, с акцент върху проблемните моменти. Доц. Беров със своя доклад показва, че е необходимо индустриалното наследство да се осъзнае като културна ценност, с потенциал за въздействие и формиране на определени социални нагласи.

Доц. д.с.н. Мартин Иванов, СУ „Св. Климент Охридски“, представи *„Габровските фабриканти (1834-1912): социален профил“* в светлината на нови статистически данни. С помощта на широк кръг от източници, той идентифицира 90 габровски текстилни промишленици със сравнително пълни биографични данни. Те представляват близо 46% от всички 196 български фабриканти с уточнени биографии. На тази основа, той направи сравнения между габровци и останалите български фабриканти.

В заключителния си доклад *„Стопанската култура на няколко автентични предприемачи на прехода в България в края на XX и началото на XXI век“*, **проф. д-р Илиана Марчева**, ИИСТ при БАН, представи пред колегията своите проучвания за така наречените от нея „автентични предприемачи“ на 90-те години, които се формират и усвояват определено стопанско поведение без да са в доказани връзки с политическата власт, с групировките и бившата Държавна сигурност. Това са: представителите на средната бизнес класа като габровският предприемач и производител на продукти за леката промишленост Пейо Пеев, собственикът на фирмата за колбаси „Тандем-В“ Кирил Вътев, а също и едрите строителни предприемачи в туристическия бизнес братя Диневи, собственици на холдинг „Диневи-Груп“. Събраните и анализирани сведения доказват, че такива „самонаправили се“ предприемачи разчитат на високо качество на производството си, високо заплащане на труда и на усвояване на чуждия опит.

Голяма част от участниците в конференцията разкриха приноса на отделни индустриалци и предприемачи за технологичното развитие на различни предприятия и производства. Такъв пример посочи **проф. д-р Светла Димитрова**, РЕМО „Етър“ в лицето

на „*Андрей Брашованов - първият български майстор пивовар*“, радетел на нови методи в пивопроизводството, с висока стопанска култура, която се опитва да предаде и наложи на следващите поколения.

В същия тематичен кръг **Теменуга Йорданова**, уредник в Исторически музей (ИМ) – Горна Оряховица, представи *„Инж. Рудолф Пицка. Личност - дело с многопосочни измерения в град Горна Оряховица“*. Чешкият специалист е със заслуги за създаването на „Българо-Чехско акционерно дружество за захарна индустрия“ с район Горна Оряховица и изграждането на най-голямата Захарна фабрика на Балканския полуостров, основана през 1912 г.

Вела Лазарова, журналист и историк, дългогодишен музеен работник в РИМ - Габрово, разгледа историята на „Фирма „Рачев & Радев“ - Габрово – от занаятчий до придворни доставчици (20-30-те години на ХХ век)“ на произведени луксозни изделия от естествена кожа с представителство в София.

Сходно е развитието и на друга габровска фирма, добре документирано благодарение на съхранените писмени спомени на собственика Пантю Пантев и запазените архивни материали, а именно: *„Трикотажна фабрика „Тотю Пантев“-Габрово – от домашна работилница до модерно предприятие (1919-1947 г.)“*. Тя бе представена от **Иван Постомпиров**, главен уредник в РИМ - Габрово.

Ирина Ботева, главен уредник в ИМ – Панагюрище, очерта развитието на *„Хавлиеното производство – един от символите на Панагюрище“*. То е създадено преди почти 100 години, в началото на миналия ХХ век, преминало и оцеляло през перипетиите на времето и на политическите кризи и системи.

Историята на едно по-специфично текстилно производство разкри **Милена Драгнева** от Исторически музей-Провадия в *„100 от създаването на фабрика „ЛЕНЬ“-Провадия“*. Началото на текстилната индустрия в Провадия е поставено от братя Хаджидечеви, които имат заслуга за развитието на този отрасъл както във Варна и Девня, така и в Габрово.

Паметта за едно от най-големите предприятия във Варна и страната представиха **Златка Антова и Траян Димитров**, главни уредници в РИМ - Варна в доклада си *„Текстилната фабрика във Варна“*. Ползвайки снимков, документален и веществен материал авторите акцентираха на основните моменти от историята и дейността на текстилната фабриката преди и след 9.09.1944 г.

Друго традиционно производство по нашите земи и хората, които го практикуват, разгледа **Калина Маджарова**, старши експерт в Държавен Архив (ДА) – Стара Загора, в *„Розотърговците от Казанлък по документи на ДА – Стара Загора“*. Тя проследи създаването на първите големи розотърговски къщи в Казанлък „Братя Папазоглу и си-е“, Акционерно дружество „Петко К. Шипков и си-е“, Търговска фирма „Петко Орозов и си-е“ и тяхната роля за икономиката на града и стопанския възход на региона.

Д-р Александър Христов, хоноруван асистент към СУ „Св. Климент Охридски“ представи *„Бюро „Електра“ – Габрово, пример за предприемаческия дух на един габровец (Края на 30-те – средата на 40-те години на ХХ в.)“*. През призмата на

съвременното разбиране за развиващ се собствен (малък) бизнес, в доклада бе очертан профилът на един български предприемач - Йонко Христов Иванов, създал „Електрата“ (1919-1993), като типичен представител и иноватор на нови технологии за бита в модернизиралото се българско общество от средата на ХХ в.

В научното съобщение на **Ангелина Емилова** от ДА – Монтана, „*Памукопредачната фабрика на Братя Рапонски на гара Мърчево, Фердинандско (1937-1947 г.)*“, бяха разкрити индустриалната дейност на двамата братя Константин и Петър, социалните им разбирания, техните идеи за икономическо издигане на родния край и на неговите жители.

В своето документално проучване „*Електрически завод Лом (1913 - 1944 г.)*“ **Мариан Замфиров**, също от Държавен архив – Монтана, направи преглед на историята на т. нар. Електрически завод за периода 1913 – 1944 г, неговата дейност и значение, свързано с трудния път на модернизацията на дунавския град.

Добромир Търновски, РИМ - Габрово, в съобщението си „*Село Бичкиня – индустриалното предградие на Българският Манчестър*“ засегна интересна и важна, но недобре изяснена тема за едно от най-индустриализираните села в България.

Д-р Вяра Белева, СМРЗИ – Трявна, в съобщението си „*От казаслъка до копринената индустрия*“, представи казаслъка като начин на обработка на суровата коприна, който с времето се превръща в художествен занаят. Тя се спря на развитието на първата копринена фабрика в Трявна, която започва през 1876 г. като занаятчийска работилница за производство на казаски изделия и копринени забрадки.

Гл. ас. Ирина Григорова от ИИСТИ – БАН в „*Стопанско развитие ли?... С какво Габрово впечатлява навън (френският поглед)*“ разкри какво си поставя да популяризира държавното ръководство на социалистическа България като най-характерно за град Габрово (текстилно, подемно-транспортно и пр. производство) и какво в действителност предпочитат да отразяват във френския проправителствен вестник „Льо Монд“ за „българския Манчестер“ и град на хумора и сатирата.

Неизменно в тази голяма група доклади и съобщения присъстваше както историята на предприятията и личността на предприемачите, така и значението на им в стопанското и социално развитие на отделните градове и региони. До голяма степен общият налагащ се извод от така разглежданото стопанско развитие на базата на отделните примери е за модернизационния характер на усилията на предприемчивите българи, придобили в повечето случаи своята бизнес култура в практиката.

Докладите и съобщенията на друга част от участниците във форума насочиха вниманието към някои аспекти на стопанското развитие, различни от индустриалното наследство, но свързани с него. Кой са първите банкери в града, колко банки функционират в годините преди 9 септември и кой ръководи банковото дело след преврата през 1944 г., бяха въпросите, на които **д-р Веселина Узунова** от ИИСТИ на БАН, направи опит да отговори в доклада си „*Банковото дело в Хасково преди и след Девети*“.

Отглеждането и използването на камили като един някога важен и екзотичен поминък на хората от Тополовградско бе предмет на съобщението на **Иван Попов**, историк на свободна практика, в съобщението „*Камиларството в Тополовград до 1932 г.*“. Днес това е един изчезнал занаят и транспортно средство, останало като спомен в старите снимки и в паметта на хората.

Темата „*Майчинска слава. Многодетната майка – строителка на социалистическия идеал*“ представена от **Христинка Шепелева**, главен уредник в РИМ - Габрово, обхваща периода от началото на 40-те години на XX век до 1991 г. и проследява появата и адекватността на различните мерки за стимулиране на раждаемостта, залегнали в партийните програми на БКП, както и съчетаването на двете главни роли на многодетната майка – работничка и майка на много деца, отгледани и възпитани в любов към партията и отечеството.

Докладът на **Анелия Кесарева**, докторант към ИИСТИ при БАН, „*Опълченци от Габровски регион в ролята на земеделци след Освобождението*“ насочи вниманието върху опълченците от Габровско в качеството си на земеделци. В него бе разгледано законодателството, чрез което са отпуснати пенсиите и земите на бившите поборници и се проследиха условията за предоставянето на тези помощи.

Д-р Цветомира Димитрова-Ненова, уредник в РИМ - Габрово, представи „*Семейството като фактор за икономическо развитие на градовете в Англия (XIV-XVI в.) и в Габрово през XIX в.: опит за сравнителен анализ*“. Паралелите между градското семейство в Англия (XIV-XVI в.) и в Габрово през XIX в., като фактор за икономическо развитие, акцентираха върху участието на съпругата в семейния бизнес – търговия и занаяти, наравно със съпруга си в случаите на неговото отсъствие и при необходимост.

И в тези доклади бяха дискутирани проблемите на изворите и на запазването и експонирането на артефактите от стопанското минало в условията на новите тенденции във функциите на музеите – не само като места за знания за миналото, но и за развлечение и информация, както и за срещи с други културни и социални прояви.

В рамките на конференцията бе представен и „Летопис на историческия музей - Габрово“, дело на музейните работници Катя Гечева-Стоянова и Росен Йосифов, издаден от авторитетното издателство „Фабер“ през 2022 г. Проф. Марчева изтъкна, че това е издание – модел за написване на историята на музеите и същевременно е източник и за начините и формите за запазване и експониране на индустриалното наследство.

Предвижда се докладите и съобщенията да бъдат публикувани като статии в поредния т. VIII „Известия“ на РИМ - Габрово, рефериран в НАЦИД. Той ще бъде интересен с емпиричните си данни и анализи както на специалисти, така и на по-широк кръг просветена публика, интересуваща се от стопанското минало на България. Организаторите на националната конференция се надяват, че няма да бъде прекъсната създадената традиция на този тип форуми и че Габрово ще продължи да събира изследователи и музейни специалисти с вкус към стопанската история вече в обновената и реновирана сграда на музея.

Иван Постомпиров и Илияна Марчева